

1700-talsstudier och vetenskapsutveckling: tankar om Marie- Christine Skuncke

Björn Wittrock

Det finns forskare som verkar i sin disciplins huvudfåra. Andra forskare bidrar till att vidga en disciplins ramar. Det finns också forskare som, med Torsten Hägerstrands metafor, öppnar fönster mot nya fält och landskap vars konturer vi tidigare bara kunde ana. Alla tre forskartyperna är oundgängliga. Marie-Christine Skuncke representerar i sin verksamhet alla tre forskartyperna men allra främst de båda senare.

Hon företräder den del av litteraturhistorien som i studiet av litterära uttrycksformer valt att lägga särskild vikt vid teater och opera. Genomgående i Marie-Christine Skunckes arbeten om den tidiga svenska teatern och operan är att de svenska erfarenheterna skildras utifrån en bred utblick över ett europeiskt landskap. Det har gällt hennes forskning alltifrån doktorsavhandlingen, *Sweden and European Drama: A Study of Translation and Adaptations from French and English 1772–1796* (1979), över den stora bok, som hon skrev tillsammans med Anna Ivarsdotter, om *Svenska operans födelse: studier i gustaviansk musikdramatik* (1998) till en rad arbeten från senare år om gustaviansk opera och om svenskt teaterliv, inte minst bidraget om ”Frihetstidens teaterliv i Stockholm” i det första bandet av *Ny svensk teaterhistoria* (2007).

Denna del av Marie-Christine Skunckes forskning är nära knuten till två av hennes andra vetenskapliga huvudintressen, nämligen dels studier av retorik, härsarkonst och fursteuppföstran, dels studier av 1700-talets förändrade offentlighet och medier. På det första fältet finns det prisbelönta verket *Gustaf III – det offentliga barnet: en prins retoriska och politiska föstran* (1993), men också en rad uppsatser, till exempel hennes uppsats om Gustaf III i Voltaire-stiftelsens samlingsverk *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century* (1992), hennes olika bidrag till den svenskryska utställningskatalogen *Katarina den stora & Gustav III* (1998) liksom hennes föreläsning vid Collège de France 2009 om Gustaf III och opera, tryckt i *Proxima Thule: Revue d'études nordiques*.

På det andra fältet skildrar Marie-Christine Skuncke hur nya medier och uttrycksformer är en del av framväxten av en ny offentlighet inte bara i Frankrike och det kontinentala Europa utan också i Sverige. Dessa förändringar bildar även huvudtemat i de tre samlingsvolymerna som hon gett ut under det senaste decenniet, nämligen *Centre(s) et périphérie(s): Les Lumières de Belfast à Beijing* (2003), *Riskdagsbus, kaffebuss och predikstol: frihetstidens politiska kultur 1766–1772* (2003) och *Media and Political Culture in the Eighteenth Century* (2005). Dessa arbeten och uppsatser i vetenskapliga tidskrifter och antologier, bland annat hennes uppsats om ”Press and political culture in Sweden in the Age of Liberty”, i Voltaire-stiftelsens samlingsvolym *Enlightenment, Revolution and the Periodical Press* (2004), har samma egenskaper som hennes uppsatser om litteratur, teater och opera; de är noggranna och visar respekt gentemot texternas innehåll och retoriska uppbyggnad men öppnar samtidigt analysen mot en vidare politisk och social kontext. De blir därmed också bidrag till det övergripande tema som präglat hela Marie-Christines gärning både i den egna forskningen och i hennes tunga bidrag till konsolidering av ett nationellt och internationellt forskningsfält, nämligen 1700-talsforskningen.

Inte bara hennes vetenskapliga utan även hennes institutionella insatser i detta avseende är svåra att överskatta. År 1995 grundade hon det tvärvetenskapliga 1700-talsseminariet i Uppsala. Hon har sedan dess lett dess verksamhet och varit med om att skapa en flervetenskaplig miljö som i termer av vitalitet, engagemang och uthållighet har få motsvarigheter i svensk humanistisk forskning. Marie-Christine Skuncke har också spelat en framskjuten roll i de svenska och nordiska sällskapen för 1700-talsstudier. Inte minst har hon i de sammanhangen outtröttligt främjat samarbetet mellan forskare från Sverige och Finland. Hon har också varit förste vicepresident för det internationella sällskapet för 1700-talsstudier (ISECS) mellan 1999 och 2003 och ordförande för Svenska Litteratursällskapet mellan 2004 och 2010.

Det förhållandet att Marie-Christine Skunckes forskning är inriktad på 1700-talet innebär att den omedelbart knyter an till teman som varit föremål för centrala diskussioner i det senaste halvseklens forskning över hela det humanistisk-samhällsvetenskapliga fältet. Det innebär också att hon tvingats ta ställning till starka traditioner som i olika nationella och disciplinära kontexter utvecklats under lång tid just när det gäller 1700-talsstudier. Det gäller redan själva termen 1700-talsstudier. När vi använder denna term kan vi ju med denna term avse forskning som befattar sig med eller hämtar sitt material från en viss period i historien. En uttalad eller tyst förutsättning för en sådan avgränsning är att det förekommer likheter eller förbindelser mellan fenomen och skeenden under den givna perioden

som är mer betydande än dem som råder mellan skeenden under denna period och under andra perioder.

Redan en hastig blick på forskningen om 1700-talet visar dock att det i studier med olika infallsvinklar finns djupgående skillnader när det gäller innebörden i sådana antaganden om likheter och skillnader under olika tidsperioder. Svensk forskning om 1700-talet har, förenklat uttryckt, ofta varit mindre inriktad på 1700-talet som ett enda klart avgränsat fält. Snarare har den utmärkts av att olika forskare kommit att behandla olika perioder som var och en setts som präglad av olika grunddrag i kulturella eller samhällseliga termer. I politisk-historisk forskning har tyngdpunkten i olika analyser tenderat av avse fem olika perioder: (1) En av dessa perioder, det stora nordiska kriget med den sena karolinska krigförande staten som ett centralt inslag, ses ofta snarare som en del av ett långt 1600-tal än som en integrerad del av svenskt 1700-tal. Detta fält, som varit ett av de klassiska i svensk historieforskning, har under senare decennier kommit att genomgå en snabb vetenskaplig utveckling; (2) Den era som brukar kallas frihetstiden med en post-absolutistisk ständerstat som ett viktigt inslag har allt sedan 1800-talets och det tidiga 1900-talets historieskrivning och statsrättsliga diskussion om det svenska statsskickets grunder kontrasterats gentemot, snarare än systematiskt analyserats i förhållande till, föregående och senare skeden; (3) Analogt, men ofta med omvända förtecken, har detta även gällt för den gustavianska epoken, åtminstone när det gäller tiden mellan statsomvälvningen 1772 och Gustaf III:s död; (4) Ibland behandlas den därpå följande sengustavianska epoken fram till och med 1809 års statskupp som ett särskilt skede, ibland ses det som en sen nedgångsperiod inom ramen för en övergripande tolkning av hela tiden från 1772; (5) För vissa syften ses ibland också hela frihetstiden, eller åtminstone den gustavianska och sengustavianska epoken, som en integrerad del av ett långt 1700-tal som sträcker sig fram till cirka 1830.

Även om dessa perioder tidsmässigt följer varandra och även om tendenser kan spåras genom flera av dem, bildar de inte någon självklar enhet som på innehållsliga grunder skarpt kan avgränsas mot andra. När det gäller vissa delar av tidigare forskning, till exempel i statsvetenskaplig forskning under första hälften av 1900-talet, är det också möjligt att urskilja olika politiskt värdemässiga skiljelinjer redan bakom valet av periodisering av 1700-talet. Mer allmänt är termen 1700-talsstudier snarare en samlingsbeteckning för en rad företeelser som tidsmässigt kan fogas samman men där olika samhällseliga strukturer inte utan vidare kan analyseras i termer av tvingande inbördes samband och gemensamma sociala mekanismer. Termen 1700-talsstudier utgör då en övergripande rubrik snarare än namn på ett sammanhållet forskningsprogram.

Marie-Christine Skunckes förhållningssätt till dessa olika forskningstraditioner, som det kommit till uttryck i hennes egen forskning men också i hennes sätt att leda 1700-talsseminariets verksamhet, har präglats av öppenhet och intellektuell nyfikenhet. Kanske har detta underlättats av men kanske också, åtminstone i någon mån, bidragit till att på flera av dessa klassiska fält nydanande bidrag under de senaste decennierna skrivits av forskare i hennes omkrets. På det första området kom till Peter Englunds uppmärksammade arbeten att fogas tunga bidrag av Jan Lindegren, Jonas Nordin och Maria Ågren. På det andra fältet kom, för att bara ta ett exempel, Patrik Wintons forskning att skapa en i grunden ny förståelse av frihetstidens politiska grupperingar.

I ett europeiskt och än mer i ett globalhistoriskt perspektiv är det analytiskt tre grundläggande perspektiv som varit betydelsefulla för diskussionen om tidsmässiga avgränsningar av 1700-talet. Dessa perspektiv har sin tur varit knutna till föreställningar om grundläggande mekanismer i samhällsliga och kulturella förändringsprocesser: (1) Stora delar av den historiska och samhällsvetenskapliga forskningen är präglade av en föreställning om att ett avgörande inslag i modernitetens formering utgörs av de stora politiska omvälvningarna under sent 1700-tal, i synnerhet som de kom att manifesteras i de franska och amerikanska revolutionerna; (2) Kopplat till ett sådant perspektiv är ofta ett annat, nämligen en föreställning om att de stora politiska förändringarna i sista hand återspeglar nya typer av ekonomiska samband och sociala grupperingar, det vill säga synen på 1700-talet som den epok under vilka den industriella revolutionen tar sin början och ett nytt system av ekonomiska och sociala relationer uppstår; (3) Först under 1900-talets senare del har dessa båda synsätt på allvar kompletterats med försök att visa hur de nya politiska, sociala och ekonomiska förhållandena är relaterade till och beroende av djupgående kulturella och kunskapsmässiga förändringar och av förändrade föreställningar om tid, om det mänskliga handlandets förmåga att förändra en verklighet och om hur relationer mellan människor kan omgestaltas. Studier av sådana försök har ofta varit knutna till studier av långsiktiga begreppsliga förändringar men också till uppkomsten av nya sociala rum, nya sfärer av kommunikation mellan människor och nya mekanismer för generering av kunskap.

De båda första perspektiven har under långa perioder varit de dominerande i modern samhällsvetenskap och historieskrivning vare sig denna har inspirerats av weberianska, marxianska eller funktionalistiska ansatser. Det kan sägas gälla för så i övrigt skilda forskare som Reinhard Bendix, Talcott Parsons och Eric Hobsbawm. Det tredje perspektivet har även det företrätts av forskare med i övrigt vitt skilda forskningsinriktningar, bland annat både Michel Foucault och Reinhart Koselleck och efter dem av bland annat Robert Darnton, Knud Haakonssen, Johan

Heilbron, Peter Hanns Reill, Robert Wokler, och i Sverige inte minst Bo Lindberg och Lars Magnusson, för att bara nämna några av de forskare som verkat på samma fält som Marie-Christine Skuncke själv.

Samtidigt har alla tre typerna av studier tenderat att överskrida en analys i termer av ett bestämt århundrade. I revolutions-, industri- och begreppshistorisk forskning har tonvikten nästan alltid legat på de mekanismer genom vilka förlopp som initierats under 1700-talets andra hälft kommit att verka i ett långt svep av händelser genom hela första delen också av 1800-talet och många gånger längre än så.

Det gäller för övrigt också för den mer institutionellt och statsteoretiskt inriktade forskning, som vuxit sig stark under de senaste decennierna med John Brewer i en pionjärroll och med bland annat David Armitage men också Max Edling och Göran Rydén som viktiga bidragsgivare i en yngre generation. Denna forskning har ofta kunnat binda samman studier av stat, beskattning, krigföring och handel i ett atlantiskt och internationellt sammanhang. Den har inte bara inneburit en vidareutveckling av de båda första perspektiven utan har ofta också innefattat en kombination av institutionell och mer kulturellt inriktad analys av offentlighet och medier. Det är uppenbart att Marie-Christine Skunckes egen forskning genomgående har haft just denna egenskap att knyta institutionell och kulturell, nationell och internationell analys till varandra.

Slutligen har, som redan antytts, under senare decennier dessa perspektiv kompletterats med ett intresse för globalhistoria, det vill säga historia med inriktning på världsomspännande möten och samband. I ett globalt perspektiv framstår mitten av 1700-talet som ett viktigt brytningsskede. I politiska termer träder de europeiska makterna, i första hand Storbritannien och Frankrike, fram som med- och mottävlare på en global scen där de på allvar gör anspråk på att dominera, inte bara handla med eller utnyttja, resten av världen. Därmed bryts också den period av relativ ekonomisk och befolkningsmässig tillväxt men också av idémässig blomstring som hade utmärkt Mughaldynastins Indien och Qingdynastins Kina. I kulturella termer ersätts i Europa det tidiga upplysningstänkandets respekt för andra delar av världen, inte minst Östasien, efter hand med föreställningar om europeisk överlägsenhet och överhöghet. Varianter av sådana föreställningar, ofta knutna till idéer om en linjär utveckling av civilisationer och samhällsformationer, kom senare att på olika sätt prägla de nya kunskapstyper som, med ett ord myntat i 1790-talets Frankrike, kom att kallas de sociala vetenskaperna.

Även i ett globalhistoriskt perspektiv kan säkert termen 1700-talsstudier ofta utgöra en praktiskt användbar samlingsbeteckning på olika typer av studier som kan ge upphov till nya insikter. Däremot finns inga tvingande skäl till att

forskning skall göra halt vid bestämda gränser för ett givet århundrade. Redan de korta antydningarna ovan pekar på att det, som också skett i mycket av den intressantaste forskningen, kan finnas goda grunder för att överskrida till exempel gränsen mellan 1700- och 1800-tal likaväl som den mellan 1600- och 1700-tal, med Bo Lindbergs och Maria Ågrens långa tidsperspektiv som åskådliga exempel.

Ändå framstår 1700-talet i globalhistoriskt perspektiv som ett viktigt brytningskede. Det sena 1700-talet inleder den tvåhundraåriga epok under vilken de europeiska staterna inte bara utforskade andra delar av världen utan i praktiken kom att dominera dem i politiska, ekonomiska och kulturella termer på ett sätt som inte var fallet tidigare. Sekelskiftet mellan 1800- och 1900-tal, för övrigt också den period då de moderna samhällsvetenskaperna konsolideras i intellektuella och institutionella termer, markerar kulmen på denna utveckling, det första världskriget inledningen på en lång period av en gradvis minskad roll för Europa i ett globalt sammanhang.

Det är dock först under de senaste decennierna som ett globalhistoriskt perspektiv på allvar kommit att prägla historieforskningen om 1700-talets politik, ekonomi, vetenskap och kultur. Dipesh Chakrabartys uppmaning till insikt i det begränsade och provinsiella i den specifikt europeiska erfarenheten, har följts av arkivstudier och historisk grundforskning av kultur och kunskap utanför Europa och av nya stora översiktsarbeten. Sheldon Pollock, Kapil Raj, Rajeev Bhargava och David Shulman har alla bidragit till en radikalt fördjupad bild av Indien under 1700-talet och århundradena dessförinnan. Wang Hui, Michael Puett och Frederic Wakeman har tillsammans med många andra gjort detsamma för Kina.

Det är anmärkningsvärt att Marie-Christine Skuncke, en litteraturvetare och auktoritet när det gäller den gustavianska epokens högkultur, har valt att ägna sin viktigaste insats under det senaste decenniet åt forskning med tydlig globalhistorisk inriktning och med starka inslag av vetenskapshistoria men också av idéhistoria och till och med ekonomisk historia. Samtidigt fullföljer och utvecklar hon i denna forskning – med fokus på Carl Peter Thunbergs resor i Europa, Afrika och Asien och på hans vetenskapliga men också institutionella gärning – sin egen tidigare forskning om det svenska 1700-talet i skärningspunkten mellan gustavianska och linneanska traditioner. Hon fullföljer också den forskningsinriktning hon alltid följt – och som i sig anknyter till hennes lärare Bo Bennich-Björkmans litteratursociologiska intressen – nämligen att studiet av text och kontext måste få ömsesidigt berika varandra. Det är en insikt som i hög grad även återfinns hos flera av de litteraturforskare som i likhet med Marie-Christine Skuncke spelar en framträdande roll i 1700-talsseminariet och det svenska 1700-talssällskapet.

Flera av dessa forskare, inte minst Anna Cullhed och Ann Öhrberg, har även delat hennes intressen för medier, offentlighet och samspelet mellan litterära genrer.

Kanske fullföljer Marie-Christine Skuncke också en tradition i studiet av 1700-talets svenska litteraturvetenskap; i svensk litteraturhistoria finns en tradition, alltifrån Martin Lamms arbete om upplysningens romantik till Horace Engdahls forskning om Creutz, där forskningen varit inriktad på att pröva och att överskrida gränser mellan epoker, genrer och verksamhetsfält och på att visa inre samband bortom givna indelningar. I Marie-Christine Skunckes forskning är Thunberg inte bara europeisk botanist och institutionsbyggare. Han är också en resenär som i mötet med det annorlunda återger sin egen tids föreställningar men som också genom sin flit och noggrannhet kommer att öppna slutna dörrar och möjliggöra hisnande samtal över år och decennier mellan människor i världar som hållits stängda för varandra.

Marie-Christine Skuncke har redan nu visat att det svenska 1700-talet, det sydafrikanska och det japanska är långt närmare länkade till varandra än som tidigare lyfts fram. Hon har också visat att sådana insikter inte innebär någon genväg som befriar från behovet av grundforskning och studier av arkivens primärmaterial. Än mindre befriar de från nödvändigheten av självständigt tänkande. I denna mening har Marie-Christine Skuncke förblivit trogen både sin forskning och de upplysningssideal som präglade hennes egen utbildning. I sin forskning och sin verksamhet har hon visat att ett liv som i likhet med hennes eget i så hög grad är framlevt i vetenskapens tjänst kan vara fyllt inte bara av entusiasm och engagemang utan också av omtanke och personlig värme.

Summary:

Eighteenth-century Studies and Scientific Development: Thoughts on Marie-Christine Skuncke

In the first part of the essay, three profiles of scholarly engagement are discerned. In the *oeuvre* of Marie-Christine Skuncke two of these types of engagement are prominent, namely those that pertain to a widening of a scholarly field and an opening up of conceptually new fields of investigation and imagination. Her career encompasses studies of literary forms of expressiveness, in particular in opera and theatre, which she links to studies of rhetoric, rules of governance and of princely upbringing. She has also rendered contributions to the study of the emergence

of new public spheres. This research is characterized by an understanding that includes attention to both national, cultural, and disciplinary traditions.

In the second part, the focus is on the rationale of temporal demarcations in historical research and in particular in what sense eighteenth-century studies may constitute a scholarly field except in purely pragmatic terms. The relatively arbitrary nature of demarcations in the writing of national histories is highlighted. Analogously, a tradition among global historians is noted to emphasize economic and political transformations relative to cultural and conceptual ones. Marie-Christine Skuncke has however joined a growing number of scholars who transcend these limitations and who engage in the writing of global historical developments from a vantage point that recognizes the cultural and intellectual underpinnings of institutional transformations.

Keywords: Marie-Christine Skuncke, literature, eighteenth-century studies.